

КОЛКУ СЕ ЗАСТАПЕНИ МИРОТ И ТОЛЕРАНЦИЈАТА ВО УЧЕБНИЦИТЕ ПО ИСТОРИЈА ЗА ОСНОВНО И СРЕДНО ОБРАЗОВАНИЕ?

Тодор Чепреганов, проф. д-р

Соња Николова, советник м-р

АПСТРАКТ

Едно од најсензитивните подрачја во општеството е процесот на образование, во кој учениците од сите возрасти, нации и верски определби, стекнуваат знаења и вештини, но и основни човечки и карактерни особини.

Историјата има примарна улога во образовниот процес во кој учениците стекнуваат знаења поврзани со идентитетот, историјата на одредено подрачје, како и сознанија за воени судири и територијални поделби. За жал, таа сè уште го бележи Балканот како „буре барут“. Испреплетените национални истории и национал-шовинистички стремежи и ден денес го прават ова подрачје политички и воено нестабилно. Во тие рамки, учениците доаѓаат до сознанија за националната историја на својата земја, како и за историјата на потесното и поширокото опкружување. Сепак, најзначајно од сè е што наставните содржини имаат примарна улога во градењето на свеста, каде учениците од сите возрасти треба да градат чувство на мир и толеранција, кои се основа за здрава иднина и стабилно и перспективно општество.

Останува да лебди прашањето дали навистина наставните содржини по предметот историја во основното и средното образование продуцираат соживот и ги едуцираат младите во Македонија во склад со принципите на мир и толеранција.

HOW REPRESENTED PEACE AND TOLERANCE IN THE HISTORY TEXTBOOKS FOR PRIMARY AND SECONDARY EDUCATION

Todor Cepreganov , prof. Dr.

Sonia Nikolova, adviser MA

ABSTRACT

One of the most sensitive areas in society is the process of education, in which students of all ages , nations and religious commitments, acquire knowledge and skills, but also basic human and character .

History has a primary role in the educational process in which students acquire knowledge related to identity, the history of a particular area, as well as knowledge about conflicts and territorial divisions. Unfortunately, it still marks the Balkans as a "powder keg". Intertwined histories and national- chauvinist tendencies today make this area politically and militarily unstable.

In this framework, students come to knowledge of national history of their country , and the history of the immediate and wider environment. However , most important of all is that the curricula have the primary role in building awareness , where students of all ages should build a sense of peace and tolerance , which are the basis for a healthy future and a stable and promising society.

.Ostanuva Floating question of whether the educational content on History in primary and secondary education produce coexistence and educate young people in Macedonia according to the principles of peace and tolerance.

Почитувани, познато е дека училиштата се места каде што учениците од различна етничка, верска, расна, полова средина се среќаваат, разговараат, учат и преку дружење се обидуваат да ги надминат стереотипите за секој од нив. Но, за жал желбите се едно, а реалноста сосема друга. Живееме во општество кое е поделено и по вертикала и по хоризонтала. Постојат неколку прашања кои бараат и ќе бараат одговори:

1. Кој е патот до толеранција кога учениците од различна (етничка, верска, расна, полова) средина не се среќаваат еден со друг во училиштата?

Само накратко што е толеранција. Толеранцијата е фер, објективен и попустлив став кон оние чии ставови, верувања, практики, расно или етничко потекло, итн, се разликуваат од другиот; слобода од омраза. Дали во нашите учебници по историја за основно и средно образование оваа дефиниција се практикува? Македонскиот образовен систем ги покажува сите негативности во однос на тоа како не се предава толеранција во образованието. Поделеноста од градинка па се до Универзитет само ја усложнува работата. Едно националните класови не даваат можност за меѓусебно запознавање на заедниците што живеат во Македонија. А само на тој начин е можно преку образованието учениците да спознаат нешто за други култури, раси, религии да видат дека се различни од другите. Меѓусебното разбирање сигурно дека води кон поголема толеранција. Одговорот би бил многу едноставен, бидејќи се практикува во светот. Сите заедници, без разлика на етничка, национална, верска, полова припадност да ја практикуваат наставата во мешани паралелки каде што ќе можат да ги увидат разликите што постојат меѓу нив и дека поради тоа тие не се различни едни од други, дека се е само резултат на предрасуди. Но за жал како што може да видиме многу сме далеку од едно такво гледање на работите. И затоа не треба да не чуди што нашите деца се полни со предрасуди едни кон други. А тоа може да води само кон зголемување на омразата и конфликти од секаков вид. А сигурно дека учењето толеранција во школите може да ги намали инцидентите како што се омраза, криминал, расизам, дискриминација и нетрпеливост. Сведоци сме, според она што ни се случува, дека децата се свесни за етничките, националните и половите разлики од многу рана возраст и веќе во дванаесеттата година формираат стереотипи. Последните истражувања покажуваат дека учењето за толеранција е најдобро во годините меѓу четири и девет години.

Денес сите мотиви за воените конфликти се чини дека се променети. Идеологијата очигледно ја изгуби својата важност како причина за вооружени

конфликти, Наместо тоа, како причина за воените конфликти во преден план се појавува претежно идентитетот, особено етнички идентитет. Додека политички мотивираните војни не се исчезнати, релативно мнозинство од сите вооружени судири од средината на 1980-те беа етнички војни, дури и ако често овие конфликти, всушност, беа повеќе етнизирани борби за власт или за контролата за економски ресурси отколку вистински етнички судири. Исто така културните или верските разлики имаат голема улога во мобилизирањето на одредена заедница за легитимизирање на насилството. Значењето на етничките, културните и религиозните разлики во рамките на "ново" вооружените конфликти, исто така, имаат значителни последици во однос на прашањето, дали образованието воопшто, а особено учебниците посебно можат да направат нешто за да го надминат наследството од овие конфликти.¹

2. Во кој контекст се споменува мирот во учебниците по историја?

За наша несреќа, а така се концепирани програмите, мирот во учебниците се споменува само во контекст на мировните конференции. Имајќи предвид дека учебниците пред се ни ја пренесуваат политичката историја, нема да сретнеме во нив никаков показател дека пред воените судири се преземаат било какви дипломатски акции за помирување, или како реагира обичниот народ. Учениците добиваат впечаток дека војната како да е нормална работа и до неа морало да дојде. Не постои наставна единица која ќе покаже дека се воделе дипломатски разговори за да не дојде до војна, да му се даде предност на мирот. Постои наставна единица за ООН, но е дадена само фактографија. Воопшто не се споменуваат мисиите на силите на ООН кои учествувале во спречувањето на вооружени судири или во зачувувањето на мирот во разни региони во светот. Она што може да го извлечат учениците од учебниците е дека после секој конфликт, војна доаѓа мир.

Фактот дека насилните конфликти денес главно се водат околу прашањата на "идентитети" или зачисто "комерцијални" интереси, тие често седоминирани од страна на недржавни актерии го прави тешко, ако не и невозможно, воопшто, да се им се стави крај, барем не без интервенција од надвор. Сигурно дека војните за идентитетот тешко дека може да се решат по пат на преговори, бидејќи за идентитет не се "преговара", и каде што тоа главно се користи за економска разграбувањето или пристап до природните ресурси, што стои зад конфликтот, војната станува само одржлив процес. Ако не се

¹http://siteresources.worldbank.org/EDUCATION/Resources/278200-1121703274255/1439264-1126807073059/World_Bank.pdf, 3.

прекине меѓународна интервенција, овој тип на војна завршуваме кога војувањето не се исплати повеќе или кога ресурсите за војување се истрошени. Ова е затоа што моменталниот тип на внатрешна војна е развојно деструктивна сила, и покрај фактот дека повеќето од овие конфликти во воена смисла, повеќе или помалку, се "само" т.н. конфликти со низок интензитет.²

3. Како да се помири или толерира националната историја со историјата на етничките групи во земјата во која живеат со историјата на државата на нивното потекло?

Ова е едно од најсензитивните прашања, посебно имајќи предвид дека Р. Македонија е мултиетничка и мултиконфесионална држава. Познато е дека за изготвување на програмите по историја е одговорно Министерството за образование и наука односно Бирото за развој на образованието. Врз база на таа програма се прават наставните единици. Сигурно дека доминантни треба да бидат наставните единици кои се однесуваат на државата во која живееме т.е. историските процеси кои довеле до тоа да бидеме тоа што сме и да ни покаже дека сите што живееме на оваа територија сме поминале многу премрежија за да го имаме ова што го имаме денес. Тие играат важна улога во креирањето на студентите историска и етно-национална меморија.

Меѓутоа, има едно големо НО. А тоа се однесува на фактот што одредена етничка заедница и дава предност на историјата на државата која е нивна матична држава. Во случајот се работи за албанската заедница, кој може да го следат и другите. Тие, наставниот кадар, сметајќи дека учениците од албанската заедница треба повеќе да ја знаат историјата на Албанија ги игнорираат наставните содржини од македонската историја и предаваат она што сметаат дека го зајакнува националниот набој кон Албанија. Исто така, се до 2001 до конфликтот, се предаваше од учебници кои беа дел од наставната програма на Косово и Албанија. Со ова се појавува/ше дуализам во наставниот процес кој има своја рефлексија врз целокупниот живот во Р. Македонија. Едновременно тоа дава можност за појава на омраза и стереотипи за што сме сведоци секојдневно.

4. Како може да зборуваме за помирување и толеранција, во конкретниот случај го имаме предвид македонскиот случај, во учебниците по историја кога имавме вооружен конфликт меѓу две заедници? Дали е можно да имаат иста перцепција за етничкиот конфликт двете заедници и како да се помират? Дали е можно да имаат исти

² Исто таму, 4.

херои од тој конфликт кој ќе можат да ги помират? Ова се прашања кои сигурно ќе треба да помине долго време за да можат целосно да бидат одговорени. Имено, раните и недовербата кои резултираа со самиот судир кај двете заедници е толку голема што може само времето, ако е можно, да даде можност на толеранцијата и мирот. Денес во учебниците по историја за војната од 2001 година имаме само фактографски материјали во кои и двете заедници имаат своја приказна за она што се случи. Тоа значи дека оваа материја не може да се предава без емоции од двете страни. Историското искуството не учи дека во ваква ситуација е многу тешко да се дојде до било какво помирување или толеранција меѓу двете заедници. Уште повеќе во учебниците по историја. Се додека е присутна матрицата на националниот набој на победници и поразени нема место за помирување и толеранција.

Почитувани, образованието стана една од главните области, во кои се фокусира меѓународниот интервенционизам во постконфликтните општества. А со тоа, учебниците, особено по историја, јазик, граѓанско општество, но исто така и религијата, најчесто сеглавните инструменти за промоција на вредностите, за reintegrirana postkonfliktното општество, да го стабилизира внатрешниот и надворешниот мир, да ги помири поранешните противници на тој начин да се спречи конфликтот да се повтори. Особено во општествата во транзиција, со малку софистицирани образовни капацитети и ресурси учебниците се чини дека уште играат голема улога во образовниот процес. Но, што може да направат учебниците тесно цел да се надмине еден конфликт, дали учебниците може да направат нешто, воопшто, во овој процеси кои се предусловите и рамките, кои се потребни за да се направат учебниците влијателен инструмент за да се помири да ги смири поранешните непријатели или конфликтни општества?³

Како може учебникот да се справи со овие нови и многу повеќе комплексни предизвици? Дали и под кои услови учебниците навистина може да придонесат во процесот на помирување. Очигледно, како и во случајот на билатералните учебници улогата на учебниците во случаи на внатрешните војни треба да бидат исполнети некои предуслови за да истите бидат успешни. Тековните насилства, дури и кога ќе стане исклучок од правилото, го прави секој обид да се реформираат учебниците исклучително тешко. Било кој акт на насилство, дури и по конфликтот или по формално завршена војна, ги обновува, па дури и ги продлабочува судирите во

³Исто, 5.

општеството, кои обично веќе биле поларизирани за време на конфликтот. Учебниците кои повикуваат на помирување, толеранција и емпатија под овие околности, често на нив се гледа како израз на слабост или дури и на предавство и затоа е тешко да се добие поддршка во општеството и да биде прифатена од страна на учениците и родителите. Спротивно: учебниците често создаваат јаз меѓу содржината ориентирана кон мир и секојдневниот живот на учениците, кое се карактеризира со искуството на насилство.⁴

Несомнено дека општеството мора да одлучи и да се договори за основните вредности, што тоа сака да ги гради преку образовниот систем и колективниот идентитет. Се додека образовната политика, а особено во наставата по историја првенствено се гледа како на инструмент за поттикнување на националниот идентитет или идентитетот на одредена (обично мнозинска) етничка група, како инструмент за да се развие само-рефлексивна и мулти- перспектива размислување, овозможувајќи им на студентите да бидат критични и против сопственото минато, сите обиди да се подобри учебници веројатно ќе има мали шанси за успех. Земјите од поранешна Југославија се најдобар пример за тоа. Тука **се уште** е доминантно разбирањето, дека учебникот првенствено има цел негување на идентитетот на мнозинската етничка група и да се легитимира нацијата-држава. Многу малку е постигнато до сега, барем во "официјалните" учебници, да се почитуваат заедниците и културната разноликост на земјата.⁵

Несомнено дека по внатрешен воен конфликт се потребни учебници кои ќе придонесат за помирување и стабилизација на општеството и за тоа е потребна одредена "академска и образовна инфраструктура". Учебниците кои се базираат на мултиперспективност на плурален концепт на идентитетот и почитување на различностите треба да има плуралистичка јавност и јавен академски дискурс. Се додека, на пример, историографијата, е афирмативна во однос на "официјалната" приказна од минатото, учебниците тешко дека ќе бидат подобри. Затоа за да има добри учебници треба добри историографи, а добри историографи значи контроверзна историографија. Само кога историографија оди надвор од официјалниот став на минатото, таа ќе произведе идеи и инспирации за мултиперспективни учебници.⁶

⁴ Исто, 15.

⁵ Исто, 17-18.

⁶ Исто, 20.

Она што се нарекува ментална состојба на пост-конфликтното општество се однесува на оние општества кои поминале низ искуството на масовно насилство, па дури и актите на геноцид и каде голем дел од населението било длабоко погодено од војната, обично се во голема мера трауматизирани. Тоа е отворено прашање, до кој степен за овие искуства навистина може да се преговара во учебникот (или во училницата). Заедничкото мислење меѓу образовните стручњаци е дека во услови на добро подготвени учебници и добро обучени наставници, училиштето е најдобро место да се справи со овие искуства, не и најмалку важно, бидејќи другите, како што медиумите или политичарите во секој случај ќе зборуваат за нив. Значи, додека студентите не можат да избегаат за да се соочат со минатото, тоа би можело да биде подобро да се направи во класот или во учебникот. Постои добра причина за овој аргумент, но исто така има некои резерви. Дали се учебниците вистинското место каде треба да се зборува за геноцид или масовно насилство, кое многу од студентите или родителите го имаат искушено? Мулти-перспектива учебници, кои се обидуваат да ги претстават проблемите од различни страни и да развијат разбирање, па дури и кај поранешен противник, може да се премногу сложени за општествата, кои само што страдале од конфликтот и насилството. Едно од основните прашања е дали овие чувствителни теми треба да се предаваат или да се избегнуваат да бидат дел од наставната програма. Сигурно дека има конфликти, за кои треба време, пред да се почне да се занимаваме со нив, и можеби принципот „да не се памети“ кој е спротивен на концептот „амнестија“ и кој со векови е вообичаен начин за справување со војната кога таа ќе заврши, би требало да се земе повторно предвид.⁷

Постконфликтните општества се многу поотворени, но сепак е тешко да се справат со проблемите и отворените прашања. Изгледите за успех зависат од карактерот на конфликтот, како тој го има погодено општеството и до кој степен општеството веќе има повторно одреден степен на институционална кохезија. Нивната институционална и политичка структура сè уште е врвно нестабилна, скршениот етничкиот соживот е кревок и оптоварен со искуството на насилство. Обидувајќи се да се справат со резултатите од дезинтеграцијата и честосе повеќе заинтересирани за јакнување на кохезијата на административна граница на конфликтот и

⁷ Исто, 21.

повторно да се воспостави цврст идентитет наместо да се нагласи разновидност и понекогаш пост-конфликтните елитине се подготвени да го прифатат мултикултуралниот пристап на образование.⁸

Отвореното општество секако дека нуди најдобри можности. Отворени општества се оние каде политичката средина е релативно стабилна и каде институционалната инфраструктура на државата и образовниот систем се релативно развиени. Ја има прифатено мултикултурната и мултиетничката структура и коисеспремни да го отсликуваат тоа во нивните образовни системи, но коисеуштенесе пронајдени соодветни пристапи за да се справат со нивните мултикултурализми, но несправувањето на соодветен начин се должи на недостаток на надлежностите и каде што државата (и мнозинската етничка) групасеподготвени да се договорат и со другите за образовни прашања; коисево можност да го задржи етничкиот антагонизм под нивото на насилните судири, но каде што, сепак, етноцентризмот и етничката недоверба се сеуште високи меѓу населението.⁹

5. Дали е можно да се направи учебник по историја во кој авторите би биле од различни заедници, во кој би ги помириле и толерирале разликите? И ова е едно од прашањата кои долги години беше и е камен на сопнување меѓу наставниците по историја од етничките заедници кои ги подготвуваат програмите по историја. И покрај тоа што се направија тимови за правење на учебници во кои влегоа преставници од три заедници и покрај усогласените ставови во однос на одредени наставни единици сепак кога станува збор за националната историја на респективните заедници имаме проблем. Неможе да се излезе од рамката на стереотипите за победници, поразени, дојденци, узурпатори на територија и сл. Секој ја влече својата приказна и со сите сили се настојува да се промовира како единствено вистината. И овде постои еден проблем. Само ако се обидете да излезете надвор од рамката која ја велича националната кауза постои можност да бидете осудени како предавник на националните интереси, што досега се има случувано во повеќе наврати. Сигурно дека овде не може да се зборува за помирување и толеранција. Во овој случај, едноставно се губи од предвид фактот што на територијата на Р. Македонија живеат повеќе заедници со векови и меѓу себе се испреплетени во добро и лошо. Не може да избегаме од реалноста дека, за жал,

⁸ Исто, 23.

⁹ Исто.

поделеноста, толеранцијата и помирувањето од ден на ден се се подалеку од оние кои треба да бидат стожерот на државата. Исто така, сеуште во учебниците по историја го немаме секојдневниот живот, животот на луѓето, без разлика на етничка, национална, верска и полова припадност. Политичката историја е доминантна, а таа учи само на поделби и мировни договори при што секогаш некој е незадоволен од она што бил принуден да го потпише и со тоа продолжува нетолерантноста. Политичката историја во која има востанија, војни не може да зборува за толеранција и мир. Сигурно дека за тоа се потребни содржини во кои ќе биде застапена културната историја и настани каде учениците би можеле да ги спознаат разликите во културите на заедниците што живеат во Македонија, потоа запознавање на религиите, а не создавање на стереотипи едни кон други уште од најрана возраст и секако наставни единици од секојдневниот живот, живот во кој нема политика туку меѓусебно почитување, толеранција и разбирање. Дали со програмата која се усвои во 2000, а со која се даде можност да се развие критичкото мислење, дебатирање на учениците за одредени теми поради разновидноста на материјалот до кој дошле, толеранција, почитување на спротивставените ставови, сфаќање на различноста и мултикултурното живеење, разбирање дека можат да постојат повеќе вистини и сл. го даде очекуваниот резултат. Би истакнале дека хартијата трпи се. Како и во овој случај. Добро срочено како закон, но тешко применливо. Реалноста и она што секојдневно ни се случува покажува дека како се уште да сме на почетокот. За жал антагонизмите, внатрешни и со соседите се сеуште големи за да би можела оваа генерација на ученици да се образува во толеранција и мир.

Секој оној добронамерник, кој не е од Македонија кога би зел учебник по историја и би го прелистал никаде, само во некои учебници, не ќе може да сретне дека Македонија е мултиетничка и мултиконфесионална држава. За жал во наставата по историја Власите, Ромите и Бошњациите, Турците се обесправени и дискриминирани. Во новата наставна програма го имаме следниот баланс, со тоа што е застапена историјата на Албанија: во учебникот за седмо и осмо одделение општата историја е застапена со 19%, македонската историја со 34%, албанската со 25%, турската и бугарската со 3%, српската и грчката со 1,5%, историја на соседите 10%, на Власите 0,7%, историја на Бошњациите и Ромите 0%.

6. И дали во ваква рашомонијада е можно да се зборува во учебниците по историја за мир и за толеранција?! Прелистувајќи ги учебниците по историја можеме да констатираме дека зборот толеранција не се употребува воопшто. Нема да најдете

ниту една наставна единица каде учениците од сите возрасти ќе се сретнат со зборот толеранција и мир. Затоа ни се наметнува прашањето: Дали воопшто на историјата и е дадено да предава за мир и толеранција или тоа треба да го прави некој друг предмет, на пр.: граѓанско општество, етика, историја на религијата. Сите тие во својата основа треба да подучуваат за мир, соживот, толеранција. И тоа треба да се прави токму во училиштата. Или дали не е потребно да се воведи посебен предмет преку кој би се учело за толеранција?

Како и во случај со иницијативите за билатерални учебници меѓу поранешните "непријателски држави", основните политички прашања како што се прашањата за статусот, суверенитетот, територијата, уставните права за етничките заедници и слично, кои се обично зад внатрешните војни, треба да се решат пред образованието да може да игра улога во процесот на помирување. Се додека овие основни прашања се отворени, тие обично стануваат работа на политички пресметки меѓу спротивставените политички и етнички елити, што од своја страна, исто така, го претвора образованието во поле за политичка конфронтација. Активностите околу изработка на учебник меѓу поранешните конфликтни групи, очигледно треба да има прилично стабилна рамка за да има шанса за успех, потребно е барем релативно стабилен мир и, исто така, дека суштинските проблеми помеѓу двете страни се решени политички.¹⁰

Еден од условите кој недостасува во пракса, а секако е предуслов за подобрување на учебниците во корист на толеранцијата и помирувањето особено во постконфликтни општества е секако несебичната заложба на политичките елити, на мнозинството, како и во делот на другите заедници. Многу примери ја илустрираат оваа клучна улога на политичките елити во процесот на подобрување на учебниците. Најдобар пример е примерот на земјите од поранешна Југославија.¹¹

Постконфликтните општества вообичаено се нарушени општества, длабоко поделени и фрагментирани. Нивното чувство на заедништво е нарушено и мора да биде повторно воспоставено полека под услов на крехкиот мир. Повеќе од тоа, тие често ги немаат потребните институционални, економски и човечки ресурси (на пример, колку што се потребни квалификувани наставници) за да се справи со нивната мултиетничност во едукативниот систем на соодветен начин. Од причини, кои

¹⁰ Исто, 16.

¹¹ Исто, 17.

понекогаш тешко може да се игнорираат, затоа тие во образованието и учебниците, ја истакнуваат разновидноста, како пречка за интеграција.¹²

¹² Исто, 19.